

EGY NYÍLT SZÓ

GÖRGEI ARTHUR

HONVÉD-TÁBORNOK ÜGYÉHEZ.

Írta:

ASSERMAN FERENCZ.

MÁSODIK KIADÁS

EGY FÜGGELÉKKEL.

PEST,
OSTERLAMB KÁROLY.
1867.

Nyomatott Emich Gusztáv, m. akad. nyomdásznál. Pest, 1867.

KIADÓI ELŐSZÓ

jelen kiadáshoz.

Midőn a t. szerző, kértemre, e kis röpiratot második kiadás végett ide engedi nekem: szükségesnek tartom ezen második kiadást kitoldani – „függelék^a alakjában – azon levéllel s illetőleg hírlapi cikkekkel, melyekre a röpirat ismételve hivatkozik. Ezek pedig a következők: u. m.

I. Görgeinek „Nyílt kérelme Kossuth Lajos úrhoz; kelt Viktringben Klagenfurt mellett 1867. május 29-én.”

II. „A Non” f. évi 139. számában Θ jegy alatt megjelent cikk; – és végre:

III. A „Pesti Hírlap” idei 87. számában „több honvéd” aláírással megjelent kis cikk, az ahhoz ragasztott szerkesztői megjegyzéssel.

Mikor e röpirat keletkezett és első kiadásban elhagyta a sajtót: akkor mind ezen tünetek újdonságánál fogva, mellőzhető volt azoknak szószöveg szerinti reproductiója: most azonban hetek és hónapok leteltével az alaposan ítélni óhajtó olvasó iránti figyelem megkívánja, hogy keze ügyébe ejtsük mind e vonatkozmányokat.

Pesten, 1867. augustus 7-én

a kiadó.

Összevetve mindazt, a mit Görgei Arthur ellen eddig írva láttam, a „Hon” idei 139-ik számában megjelente nemű cikk*) van a legengesztelődöttebb hangon tartva; de azért ott áll abban is: hogy nem jól cselekszik, a ki bizonyos hurok lankadó rezgését újra felhangolja.

Ha mindamellett is e hurokhoz nyúlok, azt az általam tisztelt s hitem szerint méltatlanul gyanúsított tábornok iránti kötelességteljesítés nyugodt öntudatával teszem.

De teszem azért is, mert azt tartom: jobb bizonyos kérdéseket nyílt vita terére vinni, mint egyoldalúan sértő szünetlen vibrációjukat elhallgatni; s mert azt hiszem, hogy ha egy – honvédelmünk krónikáján sötét szalag gyanánt átvonuló – kérdés felderítésére ez utón befolyhatok: az igazságnak és történelemnek nem rózszolgálatot teszek.

Honvéd társaim részéről higgadt ítéletre számítok; mert arra a védő legalább is oly jogos igényt tarthat mint a vádló.

Czélom: utat törni, melyen nézeteink tisztulhatnak; mert vakon bálványozni épen úgy, mint vaktában elítélni, nem szabad férfiakhoz illő dolog. De legkevésbé sem czélom viszályt hinteni, mely csak egységünk bensőségét lazíthatná. Mert én a hazaszeretet s legne-

*) Lásd hátul a „Függelék” II. számát.

rnesebb küzdelem által font kötelékeknek örök tartóságot kívánok.

Görgei mellett emelvén szót, kizárólag a történet és kritikájával lesz foglalkozásom; azért minden oly feltevés ellen, mintha az itt felmerülő kérdés fejtegetésének valami célzatos politikai iránya lenne, előre is tiltakozom s egyenesen kijelentem, hogy a kérdést egészen tárgyilagosan s minden pártálláson kívüli szempontból kívánom taglalni.

Nyugodt lélekkel mondhatom el, hogy ugyanazon érvekkel és okokkal lépek ez úttal is a sorompóba, melyekkel 18 év óta következetesen védtem, imitt-amott felmerült ellenvéleményekkel szembe, a magyar fővezért, s melyeket ma is eredeti felfogásomhoz híven maradt meggyőződésemmek vallok.

Kiss, Damjanics és Klapka tábornokok közvetlen vezénylete alatt járva meg pályámat: a személyi kegyek befolyása alatt álló elfogultság gyanúja se férhet hozzám.

Egy óhajtásom van: hogy a lapon, melyet a világtörténelem a magyar erő utóbbi revelatiója elismerésének egykor nyitni fog, a férfiasan elszánt harczok fénysugaraira ne vonuljon fátyol gyanánt a legrútabb polgári bűn; ne nehezédjék az árulási gyanú egy átok súlyával azon magyar hadak történetére, melyek a társnépek tévedései mellett, két nagyhatalom sergei ellen nem dicstelenül vívták az egyenetlen tusát; de ne, kiválóan ama maroknyi had és vezére emlékére, mely meghajlott bár végzete előtt, de le nem győzetett, s melynek rövid életpályáján is számosak a fénypontok, melyek az utókornak tettekre lelkesítő emlényül szolgálhatnak.

Ezen óhajtásom mély és benső, de azért mégis részrehajlatlanul kívánok számolni múlt napok lelkemben élő emlékeivel, – azért mégis hajthatatlan jelszavam marad: *győzzön csak az igazság!*

Vádat váddal czáfolni nem czéлом; azért a kérdés lényegére nézve is lehetőségig objectivitásban kívánok maradni. Csak amennyiben *a történet több egymásra ható factorok műve*, s a mennyiben az események logikája kérlelhetlenül követeli: fogom más tényezők miveleiteit is combinatióba vonni; mi ha szintén hagyományos manifestatiók hatályát csökkentené is, vád gyanánt soha – de igenis vehető annak tanúsításául: *hogy az ember csak ember.*

Ezeket előre bocsátva átmegyek a tárgyra magára.

„Az állítatik egyfelől, hogy G. A. tábornok áruló: másfelől pedig, főbbek között én magam is azt határozottan tagadom.”

Minekelőtte azonban e kérdés közelebbi fejtegetésébe bocsátkoznám, eredeti kiindulásom pontjához, a „Hon” idézett cikkéhez térek vissza.

E cikkekre – az ország és korona közti kibékülés érdemében az illetékes orgánumok között létrejött megállapodás ellen külföldről emelkedett szózat*) s illetőleg G. azon levele **) szolgáltatott alkalmat, melylyel ama szózatnak ráirányult keserű czélzatait visszautasítja.

Az országos actus azóta szentesített. – A mi pedig G. végzetes levelét illeti: abban a keserítő érintés szülte keserű visszatorlás egy pár (szélesen interpraetálható) kifejezését igenis, de a rosszalott „*párt elleni vádat*” fel nem találhatom. – Hogy azonban a dialectica hatalmával e vád, mint szintén a kérdés alatti szózat és ellenzék álláspontjainak ugyanazonossága mégis kimagyarázható lehet, azt elhiszem; de viszont csak annyit kérek megengedni: hogy okok hiánvában, okozatok se lehetnek, s hogy tehát Görgeinek

*) Kossuth Lajos nyílt levele Deák Ferenczhez.

**) Lásd a „Függelék” I számát.

– ok rá mutatva nem lévén – célja se lehetett az állítólagos vádat emelni.

De megfoghatatlan előttem az: *hogy hát miért legyen egy száműzöttnek kevesebb joga, mint a másnak?*

Hogy „bárki hozzá szólhat a kérdéshez csupán Görget nem,” csak így általánosságban s mégis egész határozottan kimondva, oly nagy szó, mely egy individuális nézet horderejét igen-igen túlszárnyalja, – az ilyennel tehát én nem versenyezhetek; de midőn tovább a damnatio feltételekhez van kötve, igenis hozzá szólok.

A feltételező kérdés ez: „*miért tette G. Világosnál az oroszok és miért nem Aradon az ausztriai seregek előtt le a fegyvert?*”

Nézetem szerint G. az oroszok előtt tette le a fegyvereit: mert, eltekintve minden – vérmes reményeket involváló – önámításoktól, neki s a szomorú tényre befolyt vezértársainak, az orosz seregek vezetői maguktartásánál fogva, okuk volt hinni, hogy ama részről humanus s kíméletes bánásmódban fognak részesíttetni a magyar foglyok.

Az oroszok előtt tette le a fegyvert: mert tény lévén az, hogy Ausztria seregeit az orosz hadak vezették győzelemre, – s mert tény lévén e szerint, hogy a bécsi kormány ügyét Magyarországgal szembe az orosz interventio mentette meg: emberi ítélet s a méltányosság fogalmai szerint feltehető volt, hogy a megmentőnek szava illető helyt egész súlya szerint fog mérlegelteni; az ellenben igen is világos vala, hogy az akkori helyzetben – ha valakitől – csak az orosz czártól lehetett még engesztelő közvetítést várni, a kinek nem kevésbé hízeleggetett, midőn a warsói herczeg rövid, de sokatmondó jelentését vette: Sire! Magyarország felséged lábai előtt fekszik! –

Görgei nem is tehetta Ausztria seregei előtt le a fegyvert: mert ott Haynau volt a vezér; ennek pedig bre-sciai kegyetlensége, pesti proclámja, honleányok meg-

kínoztatása, s még Világost megelőző statariális eljárásai bizalomra épen nem jogosíthatának.

Nagyon is téved, a ki azt hiszi, hogy ezen, Alba hg szerepére született férfin szilajságát az előtte törtéendő fegyverlerakás ténye megjuhásztotta volna! de ellenben ismeretes jelleme s egész korábbi élete a mellett szóllanak: hogy ezen ember – ha előtte rakatnak le a fegyverek – elbizakodottságának s győzedelmi mámorának első rohamában, rettenetes prédát szán a halálnak ...

Görgei hát nézetem szerint arra az útra tért, melyen, ha határozott biztosítéka nem is, de legalább *reménye*, s mindenesetre *több* reménye lehetett, mint a másik úton, hogy nem fogja esetét egy véres catastrofa követni; – arra az útra, melyen nem teszi ki seregét közvetlen a boszú végrehajtójának, – s melyen időt nyerhet némi közvetítések érvényesülésére.

De nem tehette Görgei azért se Haynau seregei előtt le a magyar fegyvert: mert az következetlenség lett volna addig követett vezéri magatartásával; következetlenség – Budáról a vár ostroma alatt s pár hónappal azelőtt, ha jól emlékszem, Váczról az ausztriai invasio ellen kibocsátott kiáltványaival szembe; – s mert az megalázás lett volna azon hadseregre nézve, mely Ausztria 1849-ki hadaival szemben a győzelem nem egy borostyáját tűzte zászlóira.

E zászlók megtörhettek a világsi mezőn, de meg nem hajolhattak az annyiszor legyőzöttek előtt! – egyéni nézetem – a honvéd szava ez; de lelkem mélyében vagyok meggyőződve, hogy a véráldozatok közül nem egy fogta volna ugyanezt mondani a válság utolsó nehéz órájában is.

Ám, ha mindezek árrán a vértanuk *megmenthetők*, valami kímélet vagy kedvezmények *biztosíthatók* lettek volna: igen – ez esetben a következetesség s fegyverbüszkeség azon előnyöknek alárendelendő lesz vala;

de feltétlen megadás iníttse biztosíthatott – s legkeve-
sebbet egy Haynaual szemben. – Feltételeket pedig
csak az szabhat, egyezkedés útjání biztosítékokat csak
az nyerhet, a ki nehezen legyőzhető akadályokat képes
ellenfelével szembe állítaní; ily esetben az áldozatokat,
melyekbe az illető' félnek a cél elérése erőszakos úton
kerülhetne, engedmények által szokta megváltaní. –
De Görgei nem volt oly helyzetben.

Nem tudom hát, hogy az érintett cikk t. írója
hol értheti s hogyan kérddheti: „*miért taszította el Gör-
get a kiegyezkedés módját, mikor e végre kész had-
sereg állott parancsára*” de ha Aradr célöz: akkor
csak annyit mondhatok, hogy ott Görgeinek leg-
fennebb 20-25 ezer embernyi erő állhatott rendelke-
zésére, s hogy egy 5-6-szorosan túlnyomó erővel bí-
ró, győzelmes úton haladó hadsereg egy ily aránylag
parányi s mindenfelől körülvelt haddal *nem szokott al-
kudozni*. Windischgrätz herczeg annak idejében távu-
labbb állott céléljától, mint Haynau – s mégis azt mon-
ta: „mit Rebellen unterhandle ich nicht.” – s tessék
elhinni, Haynau nem volt gyöngédebb, nem volt ke-
vésbé határozott ember, mint ő Herczégse ! –

Hanem ha mindezekután még azt is állítja a cikk
t. írója, hogy „*Görgei Arthur gördítette Magyarország és
Austria közé a legnehezebb követ; hogy Világos vetette meg
Ausztria balvégzetének az alapját, idézte fel a boszú politiká-
ját etc. etc.*”: oh akkor már nem fárasztom magamat, nem
a nyájas olvasót sok szóval; elég akkor ha mondom, hogy
itt csak egy kis időszámítási tévedés van; 1849-ben
igenis, de nem augusztus 13-án – hanem valamivel
korábban – aláztatott meg Ausztria, idéztetett elő az
orosz interventio; – nem a Világosnál fogamzhatott
kis csecsemő, hanem a régebb szülemllett bosszú meg-
izmosodott karjai kellett azokhoz a csapásokhoz, me-
lyek ránk mérettek.

Kielégítő-e vagy nem e magyarázat? – ím ítélet alá bocsátom.

Oly elmefuttatásokkal szembe, melyek körülbelül így argumentálnak: „Görgei áruló, mert: áruló, – de akárhogy legyen: csak azért is áruló!” annál nehezebb menni, minél világosabb, hogy itt nem az okok mérlegeltetnek, hanem a megrögzött előítélet, a pusztá czél lebeg szem előtt. – Azonban utamról, csak azért mert rögzös, letérni nem fogok.

Ily argumentációval találkoztam a „Pesti Hírlap” idei 87-dik számában, „*több honvéd*” firmája alá állított cikkben, *) melynek logikai és juridical nonsensusa csak sejteni sem engedi, mi szerkesztői jegyzésben ott áll: hogy egy h. hadbíró a fogalmazója.

De ítéljen az olvasó; – a cikknek lényege ide megy ki: *„nem toljuk fel magukat Görgei bíráiul, de árulónak nyilvánítjuk, őt; kijelentjük, hogy el van Ítéelve még akkor is, ha igazolni tudná magát, – tehát minden esetre! – elítélte őt a közvélemény és – látnokilag prognostikáljuk – elítélendi a história, is ha meg nem tudta ölni, ám tessék legalább halottnak tartani magát, és mi nagylelkűen szintén annak tekintendjük (hanc veniam damus, petimusque vicissim!) megnyílt a haza tere mindenkinek, de leérjük őt, maradjon kint!”* etc. etc. etc.

Az eszmék ily zavarában azt lehetne kérdezni: hogy hát hol itt a morál? – minő jogfogalom az, mely minden eshetőségeken felülemelkedve decretálja ítéleteit, s a középkor kényúri hatalmával számúzi, teszi földönfutóvá üldözöttjeit? – avagy talán a már néhai civilizátorok doctrinal szerint, itt is a czél szentesíti az eszközöket?

*) Lásd a „Függelék” III. számát.

Alig hihetem, hogy a hadbíró úr szabatos votum informatívumot adott volna sententiája mellé; vagy, hogy az aláíró honvédek többet kerestek volna a szövegben, a célul tűzött textusnál!

De nem háládatlan polémiát provocálni, hanem az állítások velejét vizsgálni a célom; lássuk hát azokat sorban:

Az igenis komoly tárgy lényegéhez nem tartozó incidensekre csak annyiban érzem magamat késztetve betérni, a mennyiben egyes ily kisebb kérdések felderítése is alkalmas némi világot vetni azon álláspont-ra, melyből G. ellen a vádak emeltetnek.

Innen kiindulva, mindenekelőtt határozottan tagadom, hogy Görgei azt állítaná, *miszerint csak az egykori kormányzó leveléből értesült, hogy árulással vádoltatik.*” Ott van a „Pesti Napló” június 4-ki számában *) maga a levél; a mellé nem kell commentar. – Itt tehát egyszerűen csak annyit jegyzek meg: hogy nincs itt semmi „*ámítás.*”

De lássuk tovább a lényegét:

Az mondatik, „*hogy Görgeit árulónak rég elítélte a közvélemény*” Nem kérдем, hogyan jutott a czikk auctoritása a közvélemény mandátumához? hanem a mi magát a jogvéleményt illeti, csak a „Hon” elől idézett cikkére vezetem e passust vissza; melyben ellenkezőleg az mondatik, *hogy Görget Ausztriának Világosnál adta a legfájdalmasabb döfést.*” En nem vagyok ugyanezen a nézetem; de az állítólagos *közvélemény* illustratiójához meglehetősen adatul szolgálhat ez; mert az csak tagadhatatlan: hogy a „Hon” főrovatában képviselt nézetek, a közvélemény factorainak nem kis contingensét representálják.

Ember tévedhet, de az hiszem, nem nyúltam eleibe az időnek és eshetőségeknek úgy, mint a ki azt írja:

*) Lásd hátul.

„állításait senki meg nem czáfolhatja” – ha el merem mondani, hogy tehát a fentebbiek szerint „közvéleményről” itt szó sem lehet.

Közfáj'alom a nemzeti vértanúk sírhalmai fölött, – *közszenvedés* a vesztett ügy után, – ezek az én fogalmaim a közösség felől.

Az mondatik tovább, „*hogy G. 30 ezer ember sorát feláldozta, – tábornok társait a hóhér keze alá adta stb., hogy saját életét biztosítsa!*”

Már hogy Világos vár alá vezetett serge 20 vagy 30 ezer ember volt-e? az nem képezi itt a kérdés sarkpontját; ily két szám közötti különbség akkor már nem határozott, nem határozhatott; csak a történelem érdekében kívánom hát itt constatalni, hogy hivatalos kimutatások szerint G. mindegyütt 23 ezer emberrel tette le a fegyvert.

„*De hogy feláldozta-e?*” az már más kérdés! mire felelni fogok.

Szabadjon azonban előbb nekem is egy kérdést tenni: van-e széles e hazában ember, van-e Európa leghadmiveltebb országaiban katonai tekintély, a ki azt merje állítani, hogy egy 25 ezernyi hadat, a Bánság, N.-Várad s a Maros völgye felől, tehát három oldalról előtóduló mintegy 180 ezer főnyi hadak kombinálva bekövetkezendő megtámadása ellen, az óráról órára keskenyedő arad-nagyvárad hadmiveleti téren fenn lehessen tartani. *) Azt hiszem, nyugodtan felelhetem: nincs, nem lehet! Ezt mondom; így hiszem. Azt pedig, – hogy mindazok közül, a kik G. ez utolsó elhatározását roszalják, valaki megmondta volna, vagy csak vélekedett volna is a felől: hogy hát *hogyan* menthette volna meg G. seregét? – azt még soha se hallottam.

Szabadjon továbbá az akkori helyzet felőli tájéko-

*) Azt mondom *fenntartani*; mert a megmenteni szóra itt alkalmazást se találok.

zódás végett, a kormányzó augusztus 11-én kelt búcsú kiáltványának csak kezdő sorait itten idézni. Azok így hangzanak: „*A nemzethez! a szerencsétlen harczok után, melyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák- és orosz nagyhatalmasságok ellen, az önvédelem harczát, siker reményével folytathassuk.* „

A harcz sikeres folytathatásához tehát *még csak remény se volt többé.*

Hogy *feltételes* megadásról szó se lehetett, annak kimutatását elébb volt már alkalmam megkísérteni.

De hát ha Görgei a Maros balparti osztrák hadakon *) ezerek elejtetése és megbéníttatásával magát keresztül vágja, s nyomban üldöztetve, folytonos élet- és vér-veszteségek között török földre menekült, és a honatlan bújdosók száma néhány ezerrel szaporodott volna; vagy:

ha egy elkeseredett utolsó tusában, szembe az orosz-osztrák hadakkal, seregének felét vagy legalább harmadát felkonczoltatja, s azután azokra, a kik a kétségbeesés harczát történetesen túléltek, jobb sors még se vár mint Világos után: – kérem ez nem lett volna *feláldozás*? Avagy mi lesz vala ez által *megmentve* a hazának? vagy talán a vérfürdő, a bosszú törét megtompította volna?

És már most felelek az első kérdésre:

Világos, fájdalom, igenis vont – de *minden más eset sokkal több áldozatot vont volna* maga után; G. tehát Világosnál *legkevésbé* áldozta fel seregét.

»*Tábornok társait hóhér alá adta,*” ... Hát az aradi vértanúk mind a tizenhárman *Világosnál* vetették-e életüket a végzet ingatag serpenyőjébe?! Nemde hogy: *nem!*

**) A marosvölgyi zsák-utczába nem indulhat, mert Erdély veszve volt Lüders hada már Dévához közelgett.

„*És Görgei adta át őket gyászos végzetüknek!!!*” Uraim, ha már *ezt* sárral dobáljátok: legalább ne kisebbítsétek *ama* jelesek emlékét; ne törpítsétek őket *egy* ember akaratlan eszközeivé! Hát a magyar sergek vezérei dajka-pórászon vezethető egyéniségek, avagy nem erős akaratú, független, határozott jellemű férfiak valának-e? Feleljenek erre az 184⁸/₉-ki korszak történelmének részletei.

Vagy talán megcsalta mindnyáját – titkos összeköttetésben állott Paskievich herczeggel? – De környezve hadaitól, ugyan hogy jutott ehhez? Ő maga járt-e az orosz hadakhoz, nem Pöltenberg és Benyitzky által érintkezett-e Rüdiger gróffal? *Ezek* időztek az orosz hadak között; mint kitűnő tapintatos egyéniségek, tájékozhatták magukat a túlsó táborban: s kérdem, gondoltak-e a menekülésre? (mire pedig utat igenis találhattak volna.) Nem, – ők maguk is maradtak. És mi lett sorsuk? Pöltenberg nincs többé, csak neve él ott a vértanuk között; Benyitzky pedig minden magyar harcosok közt a legsúlyosabb rabságot szenvedte.

Avagy talán G. *egy magára* határozta el a fegyverletételt és erőhatalommal hurczoltatta oda társait? nem a főbb tisztviselők szabad akaratával s hozzájárulásával létre jött közmegállapodás eredménye volt-e a világosi feladás? a tábornokok valamennyien G. hadsergéhez tartoztak-e, egyenes rendelkezése alatt állottak-e, *) Aulich, Kiss, Vécsey s a más nagy többség nem önként csatlakozott-e a válsághoz? Vagy talán ámitásokkal kecsegtette G. szerencsétlen társait? Avagy inkább nincsen-e tudva, hogy ők valamennyien éppen nem ringatták magukat jövőjük iránt merész reményekben? nincs e tudva, hogy G. nyilván figyelmeztette társait a kétes jövőre? nem tény-e, hogy végre is töb-

*) Tudva van, hogy csak Leiningen, Nagysándor és Pöltenberg voltak G. hadsergével.

ben. menekültek, míg Csányi magasztos resignatioval a figyelmeztetésre azt válaszolta, hogy meghalni igen, de a haza földjétől megválni nem tud! Gyakorolt-e G. a maradás érdekében valakire pressiot? nem mehetett-e a kinek hová tetszett? s nem ment-e Duschek az ország pénz- és ércz-készleteivel szabad választása szerint az ausztriai táborba?

Feleljetek uraim e kérdéseimre, avagy czáfoljátok meg e kérdésekbe foglalt állításaimat.

„És társait, barátjait, seregét feláldozta, hogy saját életét biztosítsa!”

De hát nem határozottabban, nem minden kéte-lyeken kívül, sőt hadvezéri hírnevének még gyarapításával is, (természetesen egy néhány ezer ember élete s több ezer honvesztett szerencsétlensége árán) biztosíthatta volna-e életét G. ha külföldre menekül? S hát igazán csak saját életéért aggódott-e G. avagy nem feláldozta volna-e ezt örömet, ha ez által többeket megválthat? Ne feledjük, hogy midőn társai és serege sorsát Rüdiger gróf kezébe tette s számukra kíméletet kért, ezt mondta: *„Uram, legyen elég ha én egyedül esem áldozatul!”*

Azt fogjátok rá mondani, hogy nem volt egyéb cselnél, tévesztésre számított phrasisnál! – Mondhatnék, mutathatnék én példát rá, milyen a tévesztésre számított phrasis; de nem akarok – másképp kegyelt emlékeket sérteni; hanem azt igenis kimondom: hogy lélektani fogalmak szerint oly megdöbbenően nagy momentumban, mint a midőn 25 ezer ember sorsa fölött mondatik ki az utolsó szó, hazug érzületet színleni, drámai hatásra tüntetni, nem lehet.

És oly nagy súlyt fektetett volna-e Görgei saját életére, – arra az életre, mely ezerszer daczolt a halállal, s melyet akár hányszor vetett sergei sorsáért a latba? – – – Nézetem szerint a hol physikai nyíl-

vánulások s lélektani elvek ellenére ítélünk: ott érzéki ösztönünk szabványai szerint önmagunkból indulhatunk csak ki. A ki tehát még ily szűkkeblűséget is akar Görgeinél keresni, tegye elébb kezét szívére s jól vessen számot magával, ha képes-e a vérével is bőven adózott, elismert hőslélekületű hadvezér felett elfogulatlanul is ítélni.

„De hát végre is miért tette Világosnál le a fegyvert!” fogjátok kérdezni? Mert a viszonyok hatalmával szembe, reménytelen helyzetében, ez volt még a legésszerűbb, a mit tehetett.

Jobb argumentumok hiányában azután rendesen „az elmulasztott öngyilkosság” gördítették bűnül Görgei nyakára.

Nem tudja az ember a mélységet bámulja-e, hová e szerint az erkölcsi fogalom sülyedhet; vagy a szörnyű helyzetet, mibe a fatum azt sodorta, kitől ellenei nem kevesebbet követelhetni hiszik magukat jogosultaknak, mint azt: hogy maga magának írja alá halálos ítéletét, ha ártatlan is.

Avagy mi más eredménye lett volna öngyilkosságának? Ha bajtársai halála felett vérző szíve fájdalom súlya alatt összeroskad s erős lelke megtörik: minden emberi érzület keserű gúnyára nem azt fogják vala-e mondani ellenei, hogy az árulót saját lelkiismerete sújtotta le? Hiszen más célra nem is követelhatték ez áldozatot, mert G. halála se a halottakat fel nem támasztotta, se a dolgok folyásán nem változtatott volna.

De sőt ellenben Görgeinek élni kellett! Ha ellenei jogosultaknak tartják magukat, egyoldalúan pálczát törni felette: kegyelemtény-e, eltérni, – avagy ki kárhoytathatja – ha ő élni kivan a végett, hogy a sebző gyanúsítások ellen magát igazolhassa.

Hisz azzal egyenesen tartozik is; tartozik hazájának, tartozik családjának; mert egy szennyfolt a történet lapján, nemzetének, – a meggyalázott név, család-

jának – nem kegyelt hagyomány; és tartozik ezzel végre magának is. Már pedig a szívének szánt tőrrel elmettszette volna erre az utat s el magára nézve *a reményt is*, – mit midőn évek hosszú során át milliók táplálhattak, talán csak Görgeinek is szabad táplálni – hogy az igaz ügynek elvégre is győzni kell!

És midőn egy irányban a győzelem napja dereng, keblében is remény éled, s attól ösztönözve ő a távolból átharsanó szózat keserű czélzatai ellen felszólal: az mondatik rá, „*hogy ez már mindent meghalad!*”

Hát uraim az az éles gúny, melylyel ő a haza földjét kerülni felkéretik, mely annyit tesz: „az aradi és pesti vesztőhelyekre s 18 évek szenvedéseire fátyolt borít a nemzet, ütött az engesztelődés órája mindenkinek, csak Görgei Arthur egyedül, mert ő 18 éveken át, ügyünkkel kevésbé rokonszenvező elemek közé taszítva, üldöztetve, s a legkíméletlenebb gyanúsításokkal zaklatatva, nem egészen örömtelen életet élt, a száműzetés kevésbé keserű kenyerét ette, mint a kik szabad népek részvételében és gyámolításában legalább bátorítást a kitartásra s némi vigasztalást a szenvedésekben találhattak, ... ő egyedül legyen a feledett, a megvetett helota! ezt így határozta „*több honvéd!*”... ... hát ez nem mindent meghalad-e, mi emberi érzést fellázaszthat?! szükséges-e e felett ítéletet mondani?!

Ezek nézeteim az idézett cikkről, és engedtessek meg már most nekem is egy kérés, egy igazán őszinte kérés. Hagyjatok fel már azzal a meddő áruházi mondával. Ne feledjétek, hogy a catastropha a feszülten érdekelt Európa, a hidegebb, indifferensebb ítések sokaságának szeméi előtt gördült le, s hogy van tehát egy rajtunk kívül eső részrehajlatlan magasabb jury is, mely előtt ily felfogásokkal elvégre csak önmagátokat ítéltetitek el; másképp se szolgálhatván azok egyébre, mint legfennebb sarkkövül az amúgy is már példabeszéddé vált viszály és gyanúsítások cronikájához.

De vessünk még egy két pillantást Görgei Arthur hadvezérletére. – Felveszem én önként is az ellene emelt vádak fonalát, legalább e kis munka keretéhez mért főbb vonásaiban. – Ha pedig szélesebb tér és alkalom szolgáltatik rá: terjedelmesebb részletekbe is kész vagyok bocsátkozni.

A kik a folyó ragadó árját már a forrásnál keresik, azon kezdik, „*hogy Görgei áruló, mert 1849 elein már capitulálni akart.*” Akart? meglehet; a tények azonban az ellenkezőt bizonyították.

Megjegyzendő, hogy abban az időben a nemzet maga akart pacificálni a hatalommal s e végre országos küldöttség volt a cs. főhadiszálláson, de Windischgrätz herczeg feltétlen megadást követelvén, siker nélkül járt.

– A kormány ekkor Debreczenbe tette át székhelyét.

– Ha tehát G. csakugyan egyezkedni akart, ezen céljában már ekkor senki se gátolhatta; ha még se tette, világos hogy nem is akart.

És ha mégis lett volna G. táborában akkor tájt egyezkedésről szó: az, az elébb mondottaknál fogva, csak az országos küldöttség által megkísérlett iránynyal való eszmerokonságban lehetett. Az ily gondolat vagy akarat pedig nem involválhatja az állítólagos árulási szándékot. Mert ha Görgeinek ily akarata volt s – feltéve a lehetőséget – azt végrehajtva a nemzet elé áll és elmondhatja: „tishti körömet átléptem, de ha a haza mentve van!” – az akkori álláspontból ítélve, bizonyosan nem kárhoztatta volna a nemzet.

Hogy azután máig hová jutott volna az ország, az már megfeythetetlen probléma; de hogy a csaták áldozatai, az aradi és pesti vértanuk, s az utóbbi 18 évek valamennyi szenvedései nem állanának 1848 és 1867 között, az valószínű.

Görgei árudó, mert 1849 január havában azazal az emlékezetes kiáltvánnyal szólott hadseregéhez!

E kiáltványt, melylyel Görgei egyfelől a polyarchies hadvezénylet eredményeit taglalgatta, másfelől politikai hitvallását manifestálta, szintén nem lehet más-kép mint az *akkori* helyzet s politikai álláspontból meg-ítélni. Ez esetben pedig, meglehet hogy ama kiáltvány dialecticája nem tetszett s nem volt a honvédelmi bizott-mány felfogásához mérve, correct; de *egy nagy* czélt elért vele Görgei: hadserege különbféle elemeit össze-tartotta, az ügynek megnyerte, s a kiáltvány szövege, végeredményében az *ügy* érdekeinek nem ártott.

Görgei áruló, mert ugyanakkor hadseregével a ma-gyar felföld bányavárosaiba vonult, a Tiszavidéket s a kormány székhelyét feladta. De ugyan mi állot-ta hát útját Windischgrätz herczegnek, mi kötötte a Duna-vonalhoz, ha nem G ö r g e i e hadmívelete? – Vagy azt hiszi tán valaki, hogy azok a magyar ha-dak, melyek összeműködve nem valának képesek W. sergeit a Lajtától Budapestig feltartóztatni, alább az al-föld rónáin megakaszthatták, Debreczent megmenthet-ték volna? – Avagy nem sokkal valószínűbb-e, hogy e csaknem minden tampont nélküli hadműtéren, erélye-sebb üldöztetés alatt meglazulva, az ily állapotban – de kényszerülten – a Tiszánál megkísérlett döntő csa-ta, egyetlen csapással mindent kockáztatott volna? – Avagy a császári sergek feltartóztatására *Pesten felül elégtelen* sergeknek a Tiszához levonult *egyik része* volt-e csak az akadály, mi W. herczeg útjában állott, s illetőleg őt fennt vesztegelni kényszerítette?

Én azt tartom, *Görgei* volt a főakadály. Valamed-dig G. sergével oly vonalokon mozgott, melyekről az ausztriai sereg hadműködési vonalát, hátát és oldalát egyaránt fenyegethette: addig W. a Tisza-vonalra ki-lépni nem bátorzkodhatott; és ez alatt a kormány időt nyert, újabb sergeket szervezve s a Bácskát és Bánsá-got feladva a Tisza-vonal védelmére kellően elkészülni.

Az mondatik „*mért nem üldözte Görget Komárom felmentése után az ellenséget, mért nem ment Bécsbe, mért ment Buda ostromára?*” Feltéve, hogy negyven-ötven ezernyi haddal egy hadjáratot Bécs felé megkísérthetett; a gyorsan visszavonuló ellenségen, – ha az ütközetet fogad, – győzelmet vív ki, s végre Bécsset is elfoglalja: e hadjáratnak hazánk jövőjét biztosító eredménye s végcélja. mi lehetett volna? be nem látható. De Buda bevételét a kormány határozottan, rendelte, és én azt hiszen, hogy G. a magyar hadak tulajdonképeni feladataul tekinthető főczélt: „*az ellenséget a haza földéről mindenütt kiszorítani*” még ez esetben is szem előtt tartva, azonban a kormány akaratának is eleget tenni kívánván, Buda bevételét csak útjába akarta ejteni, de hadának zömével vagy a Bán déli hadai ellen, vagy valami más irányban fontosabb hadműveleti célú tűzött volt magának, mint Buda ostromát. E mellett szólnak azon körülmények, hogy Buda alá a hely ostromára megkívántató mennyiségnél nagyobb gyalog erőt, több tábori üteget s lovasságának itt éppen felesleges egész zömét vitte magával.

Ily céljával összefüggőleg, a több időt igénylő s rombolóbb hatású rendszeres ostrom mellőzésével kísérte meg a vár bevételét, de az elpróbált falrohamok nem sikerültek; elkeseredett tusa fejlődött; Hentzi Pestet bombáztatta: és már ekkor G. elégtételképen is *tartozott Budának minden ároni bevételével*. Rést lövetett, a honvédek Buda várormaira tűzték a nemzeti lobogót! Azonközben az épen oly vakmerően mint eszélytelenül provokált orosz interventio szele már átsüvöltött a Kárpátokon, ügyünk átlépte a rubicont. *De a bécsi hadjárat se az orosz interventiol meg nem akadályoztatta, se az eseményeknek lényeges fordulatot nem adott volna*.

Következtek a júniusi és júliusi napok; azok a tornyosuló vészt világosan felismerő, de azért csüggedetlen hazafiúi feláldozás férfias küzdelmei valának, részint

Haynau már oroszok által támogatott hadműveletei ellen, részint bámulatos erőlködések az orosz túlsúly ellen.

Hogy ezekről s illetőleg ezeknek ama részéről, mely a Komáromtói leindulásig terjedő időszakra esik, mit tartanak G. ellenesei? határozottan nem tudom. Annyit hallottam, hogy Komárom körülötti veszteglését roszallották. Az ottani események részletezése nem lehetvén e rövid irat tárgya, ide vonatkozólag csak annyit jegyeznek meg:

1. hogy nagyon csalódik, ki egy hadvezér mozdulatait mindig csak saját akaratától függőknek föltételezi;

2. hogy G. veszteglése Komáromnál, viszont Haynau-nak a Czonczó-vonal melletti veszteglését vonta maga után; tehát ez utóbbit céljai kivitelében késleltette;

3. hogy meg lehet egész máskép alakultak volna a haza ügyei, ha Aradot és Péterváradot jó móddal ellátva, a magyar erők Komárom körül öszpontosulnak, – mint a hogy a kormány által kívánt esetben alakultak; és

4. hogy azon napok emlékeivel bizonyos ármányok lánczolata is függ össze, melyet elől kimondott célomhoz képest örömet hagyok még bolygatlanul.

Végre leindult G. 25 ezernyi haddal, de Vácznál már az oroszok útját állották s az alsó seregekkel egyenes összeköttetésbe lépni lehetlenné volt. Ismét a felvidékre vonult tehát s a csatázások egész sorával kivívta magának a Tiszáni átkelhetést s így tovább az utat, az alsó seregekkel végrehajtandó egyesülésre.

E hadmenet sokféleképen gyanúsítatik; de annyi elfogultság és tájékozatlanság ömlik el e gyanúsítások során, az ellenmondások oly chaotikus tömkelege az, hogy valameddig e zilált felfogásokat egy szabatos egészbe nem állítják az illetők, a rendszeres vita minduntalan abban a veszélyben forog, hogy az argumen-

tumaiból kifogyó ellenfél valami mereven megragadott képtelenségén kell hogy fenakadjon.

Vannak például a kik így argumentálnak: „*Görget azért vezette sergét a felvidékre, hogy olt az oroszok által felkonczoltassa;*” de miután kiderül, hogy hadmeneti intézkedéseire e gyanú rá nem fér, és végre is sergét, mint a tények bizonyítják, fel nem konczoltatta, arra a vádra térnek át: „*hogy hát demoralizálni akarta, miszerint azzal majd a fegyvert lerakathassa.*”

Igen, de e szándékolt demoralizáció ellen hangosan szól a sereg azon részének magatartása, mely elég morális erővel bírt Debreczen előtt az orosz főszereg erős előhada megtámadását kiállani, részileg vissza is utasítani s végre a megérkezett zömmel szembe oly tusába keveredni, mely csak alig hogy elfogadtatásával nem végződött. Egy demorizált 7-8 ezernyi had ily erővel szembe bizonyosan jó korán megfutamlott volna.

„*A kis sereg e példás magatartása nem Görgei érdeme,*” mondatik aztán rá. Nem vonok semmit le a honvédek hősiesszelleme és szívós kitartásából; de hogy azon erényeket a vácsi megrázkódtatások után a Vadkert-, Losoncz-, Rimaszombat-, Putnok-, Miskolczon át Tokajig, az orosz sergek csaknem folytonos zaklatásai között végrehajtott hadművelet közben fenntartani sikerült: abban valami érdeme csakugyan van a fővezérnek is. Épen oly világos ez, a mily kétségtelenül csak ítéletképeségi hiányt tanúsítana, a ki azt állítaná, hogy ama helyzetben és körülmények között a fővezér, ha csakugyan akarta, nem valósággal demoralizálhatta volna is sergét.

De ugyan azok, a kik az elébbi módon argumentálnak, így megdöntött feltevéseikhez fűzött csudálatos

eszmemenettel rögtön meg oly állításra mennek át: „*hogy hát Görgei az oroszokkal egyetértett, mert más-kép sergeiken áttörni s a Tiszán áthaladni képes se lett volna.*”

No már kérem tisztelettel: azt a czélt tartani szem előtt, hogy egy sereg felkonczoltassék vagy demoralizáltassék; az ellenséggel a menekülhetés utaira nézve egyetérteni; saját érdekében az erélyesen rátörő ellenséget a maga ezéljairól értesíteni; áruást tervezni, *de a kelepczéből minden áron kivágni...*: – oly valami, a mire a terminológia kifejezést nem ismer, de minek, végeredményében, *miután tudniillik a magyar sereg csakugyan át kelt a Tiszán*, egyéb értelme sem lehet, mint az, hogy Paskevich herczeg követett el egyenesen áruást saját missiója ellen.

Erre pedig már csak az orosz hadvezénylet felelhetne; s hogy helyeselné alig hiszem. De szóllottak erre már a tények, melyekről feljegyzetté az emlékirodalom, hogy ama hadjárat Paskievich herczegnek nem kis bajt adott, s hogy e fővezér, G. vád alatti eljárásának őszinteségével épen nem volt megelégedve, nem egyszer haragosan kiáltván fel terveiben tévesztetése mián: „*hah! –mindig megcsal az az ember!*”

Sok fontosságot tulajdonítanak „*a Görgei és orosz tábornokok közt történt fegyvercserének és gyanúsítják Görgeit, hogy már ekkor valami titkos egyezés jött létre közte és az oroszok között.*”

Ezen fegyvercsere körülményeit közelebbről vizsgálva, abban valami rendkívülit találni lehetetlen. – Az oroszok ez időben már oly hadállásokat foglaltak vala, hogy G. Rüdiger tábornok Görgeit megadásra s a további vérontás megszüntetésére felszólíthatni, magát jogosultnak tartotta.

E végre békekövetek (parlamentaire) érkeztek a magyar főhadiszállásra; – Görgei ideig-óráig függőbe tartotta az oroszokat, talán hogy ezalatt is serge valamelyik részével szabadabban mozdulhasson; de hogy ezen értekezletekben legalább G. részéről semmi komolyabb szándék se rejlett, kétségbevonhatlanul bizonyítja a tény, hogy az orosz részről forma szerint megajánlott *fegyverszünetet se fogadta végre el*; sőt ellenben átiratilag kinyilatkoztatta, hogy a követek visszaérkezése után az ellenségeskedések azonnal rendes folyamatra lépnek.

Ezen egész esetnek tehát, valamint hogy az indokul szolgált kísérlet eredmény nélkül maradt, épen úgy nem lehet fontosságot se tulajdonítani; és ha e közben *ellenfelőlrőli kezdeményezés* folytán G. és az orosz követek fegyver- emlékeket adtak egymásnak: azon csak úgy nem lehet megbotránkozni, valamint nem szokott rendes hadviselő felek között feltűnő lenni, ha például fegyverszünetek idein, a legbizalmasabban is találkoznak az ellenfelek; de mi azután épen nem állja útját annak, hogy a legközelebbi napon egymás legyőzésére mindent elkövessenek.

E fegyvercserében lovagi udvariasságnál többet keresni nem lehet. Hogy pedig ez s a felemlített érintkezések mindegyütt se tördelték meg az orosz dsidák hegyeit, hogy a csupa urbanitás nem idomult gyöngéd barátsággá s az oroszok épen nem foglaltak ügyünk mellett pártállást: azt megmutatta, – s a ki netalán még az ily hit ábrándjába is merült volna, azt a valóra ébreszthette – *Debreczen*.

„*Debreczennél csak Nagysándort adta fel Görgei, ő maga részére biztosítva volt.*” Erre – a mennyiben a fennebbi ponttal kapcsolatban tétetik az ellenvetés – csak annyit mondok: hogy ha már Görgeinek magának, vagy talán a vele lévő hadrészek-

nek is, a gyanúsított egyezkedés folytán, oly biztos menvédje volt az oroszoktól, s ő csupán Nagysándort akarta belevinni a romlásba, csak őt akarta feláldozni: azt egy oly eszélyes cselszövő – mint a minőnek Görgeit ellenségei tartják – tehette volna fennebb a Sajónál vagy Tiszánál és oly körülmények között, hogy Nagysándor a vetett hurokból sehogy se menekülhetett s romlása sokkal bizonyosabb lett volna, mint a debreczeni rónákon, a hol órák távulságára tapinthatta az oroszok közeledését, a hol meg nem lepettethetett s a hol idein koránti visszavonulását átgázolhatatlan akadályok nem gátolták.

Vagy talán seregét megsemmisíteni nem, „hanem csak kudarczot akart vallasni Nagysándorról, hogy azután ellenszenvét korlátlanul éreztethesse vele?” A kudarcz (mert feladata követelményein túl menve járt el Nagysándor) megesett; de azért se a vezénylettől el nem mozdítottatott, se más üldöztetést nem szenvedett Nagysándor Görgeitől.

De elnézve minden fennébbi combinatióktól, mégis csak feladta Görgei Nagysándort Debreczennél, elnézte romlását és nem ment segítségére, tehát áruló.” A hadi történelem nem egy példát mutat fel, a hol jó hírnevű hadvezérek seregeiknek néha épen virágát állították a legváltóságosabb helyekre, néha egyenesen fel is áldozták egy kisebb részét, hogy a nagyobbat a fenyegető vésztől megmentésük; de azért senkinek se jutott eszébe őket árulással vádolni. Azonban én ezzel nem a debreczeni esetet akarom igazolni; Görgei hadmenete ez áldozatot nem kívánta, s az neki nem is használhatott; Nagysándornak az nem volt, nem lehetett feladata, és nem is mondta még senki, hogy Nagysándornak az lett volna rendeltetése: miszerint Debreczennél az oroszokat feltartóztassa avagy

életalál harcztót vívjon! egy ily rendelet a helyi és más itten összetaláló viszonyok között oly valami absurdum lesz vala, hogy annak teljesítésére Nagysándort a hadi fegyelem sem kötelezte; ellenben ha a haza hű fia ily világos felkonczoltatása decretáltatik, akkor a humanitás követelte volna, hogy egy ily feladat dicsőségét – resignálva állására – a megrendelőnek engedje át.

De Nagysándornak akkori s azutáni magatartása se igazolná az ily feltevést; nem oly előkészületeket tett, mint a milyeket kellett volna tenni – nem a sötét sejtelmek ama komoly hangulatában volt, mint a milyenben kell vala lenni – annak, a ki egy ily kétségbeesett nagy halálharcztót vívni van hivatva s a ki a kikerülhetlen temetkezés előöstéjével megy szembe. Már pedig egy fennebbi értelemben disponált csata 7-8000 emberrel a debreczeni téren, az orosz főerő ellen, ezen esélyeket involválja vala.

Az egész eset tehát csak annyiban foglalható össze, hogy Nagysándor az orosz előhad támadását bevárta, s az által, hogy az, nagyon tekintélyes ereje mellett is, óvatosan visszavonult*), még inkább felbuzditva, harci tüze által azon végre engedte magát ragadtatni, hogy a közben megérkezett orosz főhaddal szemben is folytassa a véghetetlen aránytalan harcztót. – Az eredményt történelmünk egy gyászos lapja jelzi. – Hogy pedig Nagysándor Görgeit ezért valaha vádolta, neki ezért szemrehányásokat tett volna soha se hallottam.

„De hát miért nem ment Görgei segítségére?”
Az ütközés délután kezdődött; G. sergei már ekkor mintegy 2 mértföldnyi távulsági napi menetüket meg-

*) Az orosz óvatos volt, mert oly erélyes ellentállásból, a milyennel Debreczennél találkozott, azt is feltehetette, hogy az egész magyar sereg ott áll s ezzel szembe a zöm megérkezése előtt nem akart semmit veszélyeztetni, tehát visszavonult.

tették volt és Vámos-Pércsen, részileg Nagy-Létán is lehettek; mindenesetre már fáradva, a csata színhelyétől szintén 3 mértföld körülötte távolságra állottak; és G. feladata itt már nem az volt, hogy az oroszokkal az alföldön, egyenetlen erők mellett, haszontalanul s cél nélkül mérkőzzék, hanem az, hogy Nagy-Váradot elérje s onnan a déli hadseregnek kezet nyújtson. Mit ért volna hát G. vele, s mit használt volna Nagysándornak, ha seregével az ágyúdörgés irányában útnak indul s 4-5 órai erőltetett menet után kimerült sergével, vagy a vert had romjait vagy még rosszabb esetben magát az orosz hadat szemben találja? Első esetben a roppant fáradságnál, céljához jutásában hátrálódásnál s késelelemnél egyebet nem nyer, mert a menekültek amúgy is csak úti céljuk irányába tarthattak; utóbbi esetben pedig megtörténhetik, hogy a túlnyomó s már győzelmi vérszemre kapott orosz erővel szemben, maga is hasonló vereséget szenved. – Ám ítéljen hát a nyájas olvasó: hol itt az árulás?

Nagysándor Debreczen melletti sorsára, lett legyen az győzelem vagy vereség, akkori hadállásából G. már be nem folytathott; szerencsétlenségében meg nem menthette.

„No de Görget mégis áruló, mert csupán hadvezéri tehetségét fitogtatva, nagy körutat tett, hogy a déli hadsereggel való egyesülését kikerülje; mely esetben az egyesült erőkkel sikerült volna az ausztriai hadsereget tönkretenni.”

Engedtessék meg itt nekem – ha a tárgy méltóságával teljesen össze nem fér is – a kérdés: vajjon a havasok királya, a szarvas, aczél veretű inait fitogtatta-e, ha a vérszomjas falka előtt, meredek hegyek gerincein keresi a menekülési utat? – – – – ilyen volt pedig G. sorsa is; – s meg lehet bárki győződve,

hogy a lélek és test teljes erejét kimerítő körútról – ha másképp lehet – örömet hagyott volna.

A mi pedig a tárgy lényegét illeti, szintén rövidbe foglalva lesz alkalmam magam kifejezni. – Hadtani teljes avatatlanság kell ahhoz, hogy valaki feltegye: miszerint – ha Görgeinek sikerül az alsó Tiszán összeköttetésbe lépni a déli magyar hadakkal – Haynau maga részéről komoly összeütközésekbe bocsátkozhatik, minekelőtte az orosz főhaddal szintén egyesülvén nincsen; röviden mondva: a magyar erők egyesülése itt, közvetlen vonja maga után az orosz-osztrák hadak egyesülését is. Ez esetben a helyi viszonyokhoz képest, s kivált, ha a túlsó felek technikus eszközökbeli előnyei s illetőleg fölénye kellő számításba vonatik, – könnyen beláthatólag alig lesz vala csak az is kivihető, a mi Görgei utóbbi hadmenetével sikerült: hogy az oroszok legalább 3 napmeneti távulságra maradjanak G. mögött, a déli hadsereggel végrehajtható egyesülés pontjától, s hogy tehát lehetővé váljék: egyesített erővel neki menni Haynaunak s felette esetleg egy megtörő győzelmet kivíva, vagy az elmaradt oroszokat ignorálván, az ausztriai sereggel végezni, – vagy esetleg megint egész erővel az oroszoknak fordulva, ezek ellen is egy döntő csata szerencsáját elpróbálni.

Szerintem tehát az alternatíva így áll: – ha G. az Altiszán egyesül Dembinskyvel, – egyesül Paskievich is Haynaual, s ekkor circa 75 – 80,000 magyar áll szemben 130-140 ezer orosz és ausztriaiival; – így pedig a hogy történt, G. a Paskievich alatt álló egész orosz hadat neutralisálta az Altiszán mérkőző erőkre nézve, és állott Dembinsky körülbelől egyenlő erővel szemben Haynaual; felhasználható előnyéül szolgált a szegedi erődítés, – ha ebből kiszorítatik, a védhető Tisza-vonal, – hátrább a szőregyi töltés, és végmenedékül Arad, – a hol, hol akar, Görgeivel találkozhatnak.

Hol áll hát kérem már most a nagyobb valószínűség az ausztriai hadakon ejthető vereségre, (ekkor pedig már ez volt csak a vezéreszme) így-e vagy amúgy? Én azt tartom, az utóbb bekövetkezett esetben! – Ha még sem úgy történt – – – – végzet volt-e? majd megmondja a később higgadtan ítéelő történész.

Végre is hát, miután ezen történethű részletekből az árulás ki nem világul: hogyan vonhassunk még következtetést G. állítólagos árulására?

Az árulás egy, bizonyos criteriumok nélkül nem képzelhető fogalom. Én aziránti felfogásaimat csak néhány kérdésbe foglalom, s e kérdésekre már constatait tényálladékokkal felelek.

„Megnyerhető volt-e az ügy, melyet állítólag Görgetnek kellett elárulni, miután már az északi Colossus beleegyedett?” Tudtom szerint G. ellenzéke se tartja azt; másfelől pedig sok indifferens s igen illetékes ítéelő tehetségektől is még eddig szintén csak azt a véleményt hallottam, *„hogy önvédelmi harczunk az oroszok nyílt közbelépésével veszve volt.”* Vesztett ügynek pedig nem kell áruló.

„Ki részére lehetett Görgei áruló?” csak Ausztria részére! de ez esetben nem lesz vala szüksége Ausztriának orosz intervencióra, hiszen egy eszélyes áruló segítségével legyőzhette volna a honvédelmet magára is.

„Minő eszközöket szolgáltatott az áruló Ausztriának vagy szövetségeseinek a győzelem érdekében kezére?” Kezükre semmit, – törekvéseikkel szembe pedig mindvégig a leghatározottabb ellentállást gyakorolta.

„Az osztrák hadvezéreknek mi lehetett a célja?” – a magyarok legyőzése; *„hol és mikor?”* a hol és

minél előbb lehet; „és mit tehetett e végre egy áruló magyar. vezér f^a azt, hogy magát minél előbb legyőzesse.

„Volt-e Görgei oly esetben, hogy magát legyőzethesse?” volt – hogy többet ne is említsünk – Vácznál júliusban és egész hadjáratában Tokajig; és mit tett? a veszély perczeiben életét, személyét vetette a mérlegbe, és hadserge megmentésére mindent elkövetett. –

„Mi vezethette Görgeit árulásra, talán bosszú, és ki ellen: talán hazája ellen?” – ez őt meg nem bántotta, sőt tisztelte, ő meg hazáját szerette s azért vért is ontotta; – „hát talán Kossuth ellen, és miért?” meglehet, hogy legyőzhetetlen ellenszenv fejlődött ki kettőjük között; de ha csakugyan a kormányzó elleni bosszú vagy ellenszenv vezet: – akkor hatalma tetőpontján, szebb napokon kísérhette volna meg azt elbuktatni; Aradon már a kormányzó kisebb, a fővezér nagyobb nem lehetett.

„Vagy talán nagyravágyás, hiú ambitio?” – A nemzet innepelt hadvezére – egy hozzá szeretet- és lelkesedéssel ragaszkodó vitéz hadsereg győzedelmes vezetője volt; – katonai szelleménél fogva magasabb vágya nem is lehetett; – de ha hiú ambitio bántja, úgy az ügy estéjén, a már megásott sir behantolása dicsőségét csakugyan el nem vállalta volna.

„És végre az árulók érdemeikhez mért magas bért szoktak kapni; Görgei egy országot árult el, hát mi volt a jutalma?”¹ – az elszigetelt száműzetés – a morális halál! – „vagy tán őt is megcsalták?” Oh a hatalom nem tagadja meg jó szolgálait!

Ám ítéljen a jelen-, majd ítélend az utó-kor is!

Egykor egy golyó G. homloka felett fúródott át csá-
kóján; stoicus hidegséggel mondta rá: „mért nem egy
czollal alább?” Nem balvégzetének sötét sejtelve leb-
bent-e el ekkor ajkairól? nem tudom. De hiszem álha-
tatosan, hogy ütni fog neki is a megváltás órája. Addig
pedig csak azt kívánhatom az üldözött – jobb sorsra
érdemes hazafinak: hogy találjon önfeláldozó lelkületé-
nek letűnt napok szebb emlékeivel összeforrt mozzana-
taiban erőt a kitartásra; s szolgáljon vigasztalásául:
hogy az önzetlen hazafiság ritka növény, az elismerés
még ritkább virága!!!

Kolozsvártt, június havában 1867.

nyílt sisakkal

Asserman Ferencz,

184^{8/9}-ben a honvédelmi sereg vezérkarában ezredes
és Klapka alatt Komáromi várparancsnok.

UTÓSZÓ.

Már nyomdában volt e néhány lap kézírata, midőn a Pesten Osterlamm Károly kiadásában megjelent „*Moóri csata, – történet-kritikai tanulmány*” című mű kezemhez jutott.

Ezen röpirat, melynek szerkesztésénél a valóság hiteles kimutatása végett szükséges kútforrások és segéd-eszközök egész terjedelemben rendelkezésül szolgáltak, hazánk egyik nevezetes történésze H. M.-nak „*Görgei feláldozta Perczelt Mórnál 1848. december 80-án*” jelige alatt, ama történeti eseményről világ elé bocsátott szigorú bírálatát, helyezi kellő világításba s azzal végzi:

„hogy ez egy eset sok közül, tanulságos intő példa arra: hogy mennyire szükséges, méltányos és illő, az egykor a kétségbeesés pereiben alakult benyomásokat és kimondott Ítéleteket, most 18 évek leforgása után revideálni! szükséges a történeti igazságra nézve, méltányos a megítélt személyek iránt, illő a, magyar nemzethez!”

Annyival kevésbé mulaszthatom tehát el mindazokat, a kiktől elolvastatni ezen kis iratom szerencsés leend, s a kik az embertárs iránti részvét érzületét magukénak mondják, az idéztem munkára figyelmeztetni, minthogy még ezen felül is, még pedig oly honvédtárs nyilatkoztatta ki irányomban Görgeinek teljes hibáz-

tathatlanságát a moóri csatára nézve, a ki egyfelől tökéletesen illetékes e tárgybeli ítéletre már csak azért is, mert éppen akkor mint törzstiszt zászlóajával állott Csákvárt; és a ki másfelől mint G. iránt nyíltan bevallott ellenszenvvel viseltető kortárs, bizonyosan éppen erre az oldalra részrehajló Ítéletet nem hozhat.

Most és mindég azt mondva: *győzzön csak az igazság!*

Asserman Ferencz.

FÜGGELÉK.

I.

NYÍLT KÉRELEM

Kossuth Lajos úrhoz.

Viktring, Klagenfurt mellett, máj. 29. 1867.

A „Magyar Újság” 47-ik számában olvasom Önnek Parisban, f. é. május 22-én kelt, „Nyílt levelét” Deák Ferenczhez.

Egyebek közt azt állítja Ön e levélben, hogy 1849-ben „sikerült az árulásnak nemzetünk önbizalmát megrendíteni, s a megrendített önbizalommal karját elzsibbasztani,” majd alább, mintegy ebből folytatva: hogy ugyanakkor (1849-ben) „a sikerhez csak egy kis sé több kitartás hiányzott” (t. i, a nemzet részéről.)

Nem először hallom e síp hangját!

Ezen tanok buzgó hirdetésével többször volt alkalmam találkozni oly könyvekben, röpiratokban, hírlapi czikkeben, melyeknek közvetlen vagy közvetett kútforrása a magyar emigratio.

És ez utóbbi körülményből következtethetem ugyan, hogy e tanok alapjának megvetésében, az 1848^{8/9}-ki önvédelmi harczunk némely eseményének részint tagadásában, részint elferdítésében, s több effélékben legelső helyen és legbuzgóbban Ön maga fáradozhatott: hiteles bizonysgot erre nézve azonban csak most, Önnek „Nyílt leveléből” nyerek, s így, csakis ennek elolvasá-

sa után érezhetem magamat feljogosítva néhány komoly észrevétel alapján, egy szívből eredő őszinte kéréssel alkalmatlankodni Önnek.

Mikor Ön árulásról beszél, felfogásom szerint a világsi fegyverletételt, nem mást, volt szándéka érteni alatta. Mert hiszen minden, a mi Önnek leköszönését megelőzőleg történt az általam vezérelt hadsereg körében, legott akkor tudtára volt Önnek; titoknak Ön előtt – még ha volt volna is valami eltitkolni való – semmi sem maradhatott. Mily czélszerűek valónak Önnek intézkedései e részben: általánosan tudva van.

Tehát a világsi fegyverletételtől állítja Ön, hogy sikerült neki megrendíteni önbizalmát a nemzetnek, – elzibbasztani karját; minek következtében aztán hiányzott volna a nemzetben ama „csak egy kissé több kitartás,” mely ha meg van: „elérve – Ön szerint – a siker, a mi akkor időben nem lehetett más, mint az 1849. april 14-kei debreczeni határozat alapján, az orosz-osztrák szövetség ellenében hadverőleg kivívt teljes függetlensége Magyarországnak!

Tegnap épen, mikor az Ön „Nyílt levelét” közzé tevő számát a „Magyar Újságnak” kezemhez vettem, – jelent meg tőlem, (Pesten, Ráth Mórnál.) „Gazdátlan levelek” czíme alatt egy kis füzetke, melyben *általánoknak* mondom az Ön hirdette, szóban lévő tanokat.

És engem e meggyőződésben megrendíteni még az Ön érdekes „Nyílt levele” sem képes; mert hiszen ezzel szemben oly tekintély szól az én meggyőződésem mellett, mely előtt még Ön maga is meghajolni kénytelen.

Kossuth Lajos, Magyarország kormányzója ugyanis is Aradon 1849. aug. 11-én kelt (eredetiben kezemnél lévő) búcsú-proclamájában, – tehát az incriminait fegyverletétel előtt két nappal – következőkép nyilatkozik ügyünk akkori állásáról:

„A szerencsétlen harczok után, melyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagyhatalmasságok ellen az önvédelem harczát siker reményével folytathassuk.” – –

Ön Deák Ferenczhez intézett „Nyílt levelének” végén erősen állítja, hogy nem személyes érdek, nem ingerültség, nem fontoskodási viszketeg szól Önből ...

„de keblében fiatal eréllyel él és fog élni a kötelesség-érzete hazája iránt!”

Én tehát Önnek ezen vallott kötelesség-érzetére hivatkozva, igen szépen kérem Önt: hagyjon fel végre amaz áltanok hirdetésével, melyekkel Ön a haza dolgát fel nem építhette és fel nem építheti; és a pusztá negatívónak azon, felette kényelmes teréről, melyet „Nyílt levelével” újabban elfoglalt, szűnjön meg akadályozni, a mikor nem építhet.

Görgei Arthur, s. k.

(Közölve a Pesti Napló 128. számában, 1867. június 4-én.)

II.

„A Hon” 139. számában 1867. június 18-án megjelent cikk ekként szól:

Görgei Arthur is hozzászólott Kossuth leveléhez. Nyilatkozatának tartalma ez, hogy roszalja, miért áll Kossuth most a nemzet és a dynastia közötti egyezkedés útjába, holott 1849-diki augusztus 13-kán maga Kossuth elismerte, hogy Magyarország ügye a csataterén el van veszve.

Mi szeretttük volna, ha Görgei Arthur nem szól bele a vita alatti kérdésbe. Vannak bizonyos húrok a

nemzet kedélyében, miknek jó lelankadni, hogy hangot ne adjanak, s nem jól cselekszik, ki azokat újra felhangolja.

Mi nem közöljük a keserű kifakadásokat, mik e miatt Görgei Arthur ellen számtalan helyről érkeztek hozzánk. Nem csak azért, mivel azok közé tartozunk a kiknek fáj, hogy a szabadságharcz nagy hadvezérét nem azon hírben adhatjuk át a históriának, melyben Őt egy évig felmagasodni láttuk, de legkivált azért, mert ama balvégzetes eseménynek körülményei jobb ha örökre elhallgatva maradnak.

Nem tagadjuk meg Görgeitől a jogot, hogy e körülményeket saját védelmére felderíteni szót emeljen; vádolhatja Kossuthot, vádolhatja az országgyűlést, vádolhatja a többi hadvezéret, vádolhatja saját hadserégét, vádolhatja az egész nemzetet, ha ez neki nem fog fájni. Tere van hozzá, és lehetséges.

De egyhez nincs joga. Vádolni a mostani ellenzék, vádolni Kossuthot azzal, hogy a nemzet és a dynastia közötti kiegyezésnek akadályára vannak.

Ha más bárki mondja is azt, hibázik, mert az ellenzék nem akadályozza e kiegyenlítést, de valódi szilárd alapot akar neki nyújtani; nem törekszik Magyarországnak a dynastiától elszakításán, de állami létének biztosításán; nem szándéka: Ausztriát megtörni, megálázni, de vele becsületes szövetségben élni. Kossuth sem mond egyebet Deákhoz irt levelében.

De bárki hozzá szólhat a kérdéshez, csupán Görgei Arthur nem.

Görgei az, a ki nem vádolhat senkit a földön azzal, hogy a kiegyenlítés útjába akadályokat gördít, a míg ki nem magyarázza, miért capitulált ő maga Oroszágnak és nem Ausztriának? miért nem Aradon, miért Világoson? Ezt pedig ki nem magyarázhatja.

Épen Görgei Arthur volt az, ki a legnehezebb követ gördítette Magyarország és Ausztria közé, midőn

Világosváron nem Magyarországot, de Ausztriát alázta meg, s Ausztria balvégzetének veté meg alapját.

Mi kérhetőnk Görgei Arthurtól: miért vetette el a balvégzetes koczkát, akkor, midőn az egyezkedésre még kész hadsereg állt parancsa alatt? miért taszítá el az egyezkedés módját? miért adott Ausztriának egy oly dőfést, melynek sebében még most is sínylik? miért idézte fel Magyarországot ellen a boszú politikáját?

Azt nem felelheti, hogy nem tudta, mit cselekszik.

Azért nagyon kérjük a tábornokot, hogy maradjon távol a mostani alkotmányos küzdelmektől.

III.

A Pesti Hírlap 87. számában 1867. június 18-án megjelent cikk így szól:

Buda, június 5-én.

Görgey Arthur a pesti napló június 4-iki számában egy levelet ír, – melyben olyformán nyilatkozik, mint-ha ő csak most, Kossuth nyílt leveléből értette volna meg, hogy árulással vádoltatik.

Hogy az ellenkezőről meggyőződjenk – vagy legalább, hogy ilyen dolgokkal sem magát, sem a közönséget ne ámítsa, czélszerűnek látjuk nyilvánosan kijelenteni, – hogy őt a hazai közvélemény, már régen s még azon időben, midőn Kossuthtól nemcsak levelet olvasni, – de annak nevét említeni sem volt szabad, elítélte.

Az ő tettei felett már ítelt a közvélemény, s ítélni fog a história.

Mi itt magunkat bírának feltolni nem is akarjuk, de kötelességünknek tartjuk oly egyén irányában, ki múltja daczára, egy nyilvános lapban így nyilatkozik – kijelenteni – hogy ő el van ítélve még azon esetben is, ha magát a világosi fegyverletétele cselekmé-

nyét – ha a hadjáratban a magyar kormány iránti el-lenszegülését, ha a vátzsi és egyéb csatákban eljárasait, melyek már úgy is elítélve vannak, igazolni képes volna is a jövő' és történelem előtt, mit alig hisszünk.

Mi árulónak nyilvánítjuk őt, még az esetben is – nemcsak a haza, hanem a katonai becsület, tiszt társai és az összes általa vezetett hadsereg ellen – s ezen állításunkat senki meg nem czáfolhatja – mert azon ember ki 30000 ember sorsát feláldozta – hogy saját életét biztosítsa, ki saját személye s ennek jövőjéért – feláldozza még a dicsőséget, és becsület útoni halált is – – ki hóhérkezébe adja tábornok társait, törzs s főtisztjeit – ki midőn azokat, kik neki nevet, és dicsőséget szereztek, hóhér pallosa alatt elvérezni látta, és tudta – nyugodtan és kényelemmel élt – s még arra is gyáva volt – hogy ezek után, ha netalán csalódott volna (mit az előzmények után senki sem hihet) saját életét elvegye; de még ezek után, csaknem az ártatlan szerepét játszva – egy nemzet közvéleménye előtt – egy nyilvános lapban feltolakodni – sőt még párt állást foglalni elég vakmerő, ez már mindent meghalad – se felett ítéletet hozni nem szükséges.

De miután a legközelebb történtek után, még azt is várhatjuk, hogy a haza földére visszatérni szándékozik, felkérjük őt, hogy azt ne tegye, ne háborítsa itt fel a kedélyeket, ne újítsa a nemzet fájalmát, legyen ő reánk nézve halott s akkor mi olyannak tekintjük.

Több honvéd. *)

*) E sorok fogalmazója egy honvéd hadbíró, albírói pedig több tekintélyes honvéd.
Szerk.